

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ :

ชื่อโครงการ : “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง:
กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา”

ชื่อนักวิจัย : ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี, ดร.ปัญญา คล้ายเดช, นายดวงดี โอธสุ
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail Address : kratai_sa@hotmail.com/kratai_im@yahoo.com

ระยะเวลาโครงการ : 1 พฤษภาคม 2555–30 สิงหาคม 2556

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคกลาง : กระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการท่องเที่ยววัดในภาคกลาง 2) เพื่อศึกษาพฤติกรรม ความคิดเห็น และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกระบวนการจัดการพุทธศิลป์ถิ่นสยามเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา 3) เพื่อศึกษาเส้นทางและประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเพื่อความงามของจิตใจและปัญญา และ 4) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของวัดในภาคกลาง การศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ คือ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในเขต 26 จังหวัดของภาคกลาง โดยมีวิธีการศึกษาใน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study) 2) การศึกษาภาคสนาม (Field Study) 3) การศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Study) และ 4) การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Study) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย 1) คณะสงฆ์ พระเถระ ตัวแทนองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวประมาณวัดละ 1 - 5 รูป/คน ทำการศึกษาโดยวิธีการประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์ 2) ผู้ประกอบการนำเที่ยว ภาคเอกชน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ กำหนดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 50 คน ทำการศึกษาโดยการจัดประชุมสัมมนาร่วมกัน และ 3) นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการท่องเที่ยวในวัดทั้ง 36 วัด จำนวน 400 คน โดยแบ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย 200 คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 200 คน ทำการศึกษาจากการตอบแบบสอบถาม แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยใช้สถิติ ค่าจำนวน ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน S.D. สถิติ t-test และ F-test และทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากทุกฝ่ายดังกล่าว โดยการเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว

ผลการศึกษา พบว่า

1. รูปแบบอัตลักษณ์และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวในวัดในเขตภาคกลาง ประกอบไปด้วย 1) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสถาปัตยกรรม/พุทธศิลป์ 2) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ 3) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี 4) รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมกราบไหว้พระเจดีย์และพระศักดิ์สิทธิ์ 5) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงการปฏิบัติธรรม โดยมุ่งเน้น

กิจกรรมการปฏิบัติธรรมของประชาชนเป็นพื้นฐาน 6) รูปแบบการท่องเที่ยวอันเกิดจากสายสัมพันธ์ทางสังคมและการพัฒนาชุมชน โดยวัดท่องเที่ยวในเขตภาคกลาง มีอัตลักษณ์ที่มีความโดดเด่นเฉพาะตนเอง โดยจำแนกตามอิริยาบถของพระพุทธรูปในลักษณะปางต่างๆ ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางประทับยืน ปางไสยาสน์ มีขนาดใหญ่โดดเด่นเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ ยังมีอัตลักษณ์เฉพาะตามลักษณะของสื่อพุทธศิลป์ที่มีใช่พระพุทธรูป ได้แก่ เจดีย์ ต้นโพธิ์ รอยพระพุทธรบาท อีกทั้งยังมุ่งเน้นไปที่การปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะ และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวในวัด ในลักษณะเป็นระบบโดยมีการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อการรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรม พร้อมกับการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับท้องถิ่น ประสานแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมีประชุมและปรึกษากับผู้เกี่ยวข้องที่มีบทบาทการจัดการท่องเที่ยว ตลอดจนจนถึงการพัฒนาคูคลอง จัดเตรียมข้อมูลบริการข่าวสารการท่องเที่ยว

2. นักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมการท่องเที่ยววัดในเขตภาคกลางกล่าวคือ จะเดินทางมาท่องเที่ยวกับครอบครัว โดยใช้รถยนต์ส่วนตัว มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการมาท่องเที่ยวและพักผ่อน ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมาเที่ยวที่วัดนั้นมาก่อน การเดินทางมาท่องเที่ยวจะมุ่งเน้นแบบเข้าไปเย็นกลับ หรือ One-Day Trip โดยจะทราบข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมาจากเว็บไซต์ การท่องเที่ยว เพื่อนหรือญาติของตนเอง มีค่าใช้จ่ายไม่เกิน 1000 บาทต่อคนต่อครั้ง และจะเดินทางต่อไปยังสถานที่ท่องเที่ยวอื่นต่อไป นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวมีความเห็นว่า วัดท่องเที่ยวในเขตภาคกลางส่วนใหญ่เป็นวัดที่สำคัญ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ มีคุณค่าต่อจิตใจอย่างมาก ส่วนใหญ่ตั้งของโบราณสถานที่สำคัญ โดยวัดเหล่านั้นมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่ ซึ่งเป็นสื่อพุทธศิลป์ที่มีความงดงาม ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ที่สามารถสืบค้นได้ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในฐานะชาวพุทธ ซึ่งประดิษฐานคู่บ้านคู่เมืองมายาวนาน เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนทั่วไป ทั้งในยามปกติหรือเมื่อมีความเดือดร้อน และในขณะที่ต้องการประสบความสำเร็จซึ่งเมื่อได้กราบไหว้พระพุทธรูปที่วัดแล้ว นักท่องเที่ยวจะมีความรู้สึกทำให้มีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้น มีกำลังใจในการฟันฝ่าอุปสรรคและผ่านพ้นไปได้ เพราะเมื่อมีสติมากขึ้น ก็จะทำให้ทำงานได้ดีขึ้น ประสบความสำเร็จมากขึ้น จิตใจที่ฟุ้งซ่านก็สงบลง และมีสติมากขึ้น รู้สึกมีความสุขมากขึ้นโดยมีการตั้งความปรารถนาขอให้ช่วยดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จตามที่อธิษฐานขอพร, ขอให้สำเร็จในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต ตลอดจนถึงโชคลาภ และต้องการทำบุญไหว้พระ ทำให้มีแนวทางในการดำเนินชีวิตหลังจากได้กราบไหว้ กล่าวคือ ได้ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ทำให้ไม่ประมาทในชีวิต และได้ดำเนินชีวิตด้วยความมีสติ

3. จากการสอบถามความคิดเห็นและความพึงพอใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศต่อวัดท่องเที่ยวในเขตภาคกลาง สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมีอายุอยู่ในระหว่าง 21-30 ปีมีการศึกษาในระดับปริญญาตรี โดยยังเป็นนักเรียน/นักศึกษาอยู่ มาท่องเที่ยวเนื่องจากไปพักผ่อนกับครอบครัว เพื่อน เพื่อศึกษาหาความรู้ทางพุทธศาสนา และชื่นชมในกิจกรรมทางพุทธศาสนาคือการไหว้พระ - สวดมนต์ โดยมีความคิดเห็นต่อการท่องเที่ยววัดในเขตภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อพุทธศิลป์หรือพระพุทธรูปที่สำคัญในวัด โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดมี 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการจัดการท่องเที่ยว และด้านการประชาสัมพันธ์ และด้านที่มีค่าเฉลี่ยรองลงมาได้แก่ ด้านการต้อนรับ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านสิ่งดึงดูดใจ และด้านการขนส่ง ตามลำดับ และนักท่องเที่ยวชาวไทยมีความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยว

วัดในเขตภาคกลาง โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดมี 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว ด้านสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และด้านที่มีค่าเฉลี่ยรองลงมาได้แก่ ด้านการจัดการและด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ตามลำดับ

สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมีอายุอยู่ในระหว่าง 21-30 ปีจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว เดินทางมาท่องเที่ยวเนื่องจากเดินทางมาประชุม ทักษะศึกษาแล้วแวะเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะวัดในบริเวณใกล้เคียง เพื่อเที่ยวชมความงามของวัดและพุทธศิลปะ โดยชื่นชอบในกิจกรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีที่สำคัญ โดยมีความคิดเห็นต่อการท่องเที่ยววัดในเขตภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อพุทธศิลป์หรือพระพุทธรูปที่สำคัญในวัด โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านการต้อนรับ และด้านที่มีค่าเฉลี่ยรองลงมาได้แก่ ด้านการจัดการท่องเที่ยว ด้านการขนส่ง ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และด้านการประชาสัมพันธ์ ตามลำดับและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมีความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยววัดในเขตภาคกลาง โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ รองลงมาได้แก่ ด้านการจัดการ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง ด้านสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว ตามลำดับเมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศจะพบว่า นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นและความพึงพอใจต่อการท่องเที่ยววัดในเขตภาคกลาง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 โดยนักท่องเที่ยวชาวไทยจะมีความเห็นและความพึงพอใจในระดับที่สูงกว่านักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ทั้งโดยรวมและในรายด้าน

4 เส้นทางท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกเป็น 9 เส้นทางตามลักษณะของความโดดเด่นของสื่อพุทธศิลป์ดังนี้เส้นทางที่หนึ่งวัดพระศรีรัตนศาสดารามเส้นทางที่สอง วัดพระนอน (ไสยาสน์) เส้นทางที่สามวัดพระนั่งเส้นทางที่สี่พระพราง / เจดีย์ใหญ่เส้นทางที่ห้าเส้นทางที่หกวัดกิจกรรมเส้นทางที่เจ็ดพระที่มากับสายน้ำ เส้นทางที่แปดวัดเบญจมบพิตรเส้นทางที่เก้าวัดหลวงพ่โตและผลการประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำนวน 36 วัด มีศักยภาพมากที่สุดจำนวน 28 วัดและมีศักยภาพมากจำนวน 8 วัด

5 ผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและพระพุทธศาสนา มีดังนี้ คือ 1) ผลกระทบทางบวก คือ ชุมชนมีจิตสำนึกเกิดการพัฒนาตนเองพึ่งพาตนเองคิดเป็น ทำเป็นมีความพยายามในการเรียนรู้พัฒนาเกิดรายได้เพิ่มขึ้นมีการรวมตัวกันสร้างความเข้มแข็งในชุมชนนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจด้านสังคมวัฒนธรรมและด้านสิ่งแวดล้อมและนำไปสู่ความยั่งยืนคือการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาสืบสานสืบทอดตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้ และ 2) ผลกระทบด้านลบคือ ทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ จำนวนขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยวการใช้น้ำระบบนิเวศธรรมชาติการรับวัฒนธรรมที่เข้ามาอย่างรวดเร็วเกิดกระแสการเลียนแบบมีความขัดแย้งทางความคิดเสียความเป็นส่วนตัวในการที่จะต้องรองรับนักท่องเที่ยวและที่สำคัญคืออาจถึงกับสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหากมีการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากเกินไป

6. ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวของวัดในเขตภาคกลาง ประกอบด้วย 1) ด้านการบริหารจัดการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความร่วมมือกันน้อยมาก จึงควรมีการสร้างความร่วมมือกันในการบริหารจัดการเพิ่มมากขึ้น 2) ด้านแหล่งท่องเที่ยวกับกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมบางชนิดยังส่งผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว ควรกำหนดกิจกรรมให้เหมาะสมกับแหล่ง

ท่องเที่ยว ชีตความสามารถในการรองรับ และก่อให้เกิดผลกระทบให้น้อยที่สุด 3) ด้านการบริการ ยังไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องการให้บริการและยังไม่มีมีการกำกับดูแลด้านมาตรฐานการให้บริการ ควรส่งเสริมสนับสนุนการบริหารและให้บริการที่มีคุณภาพโดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เป็นระบบ และยั่งยืน 4) ด้านสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์ มีการจัดสร้างและต่อเติมสิ่งแปลกปลอมขึ้นโดยมิรู้ตัว ก่อให้เกิดการทำลายภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมทางการท่องเที่ยว ควรสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนในการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกของการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ถ่วงแท้ในคุณค่าของทรัพยากรกับกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว 5) ด้านนักท่องเที่ยว ยังขาดจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทำให้แหล่งท่องเที่ยวนั้นเสื่อมโทรม ควรสร้างเสริมและเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่น ให้ความรัก ห่วงแทน และรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยว 6) ด้านชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว ยังขาดจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของสถานที่ที่ดี ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดเพิ่มมากขึ้น

คำหลัก : การท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, การเรียนรู้เชิงพุทธ, การพัฒนาจิตใจและปัญญา, รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด.

Abstract

Project Cod:

Project Title: Model and Process of Buddhism-based Tourism Management in central Thailand : Buddhist Art Management for the Beauty of the mind and Intelligence.

Investigators: Dr. Natdhira Sridee, Dr. Panya Klaydesh, Mr. Duangdee Aotsoo
Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: kratai_sa@hotmail.com, kratai_im@yahoo.com

Time: 1 May 2012 – 30 August 2013

This research project, entitled Forms and Processes of Buddhism-based Tourism Management in Central Thailand: Buddhist Art Management for the Beauty of the Mind and Intelligence, had four major objectives viz. 1) to study the forms and processes of Buddhist temple tourism in central Thailand, 2)a to study the behavior of Buddhist tourists, and 2b) to survey their opinion of and degree of satisfaction with tourism that is aimed at developing beauty of mind and wisdom, 3) to study tourism routes and the resources found along those routes, and 4) to analyze the effects of tourism on Thai society and Buddhist culture in central Thailand.

The methods of research used were a) documentary study, b) field study-meetings with small groups of people involved with tourism, c) academic seminars, and d) questionnaire. The population and samples consisted of monks - representatives of temples or organizations related to tourist management - approximately 1-5 people in each temple by focus group and interview, private tourist companies and government representatives - approximately 50 persons took part in seminars, and tourists and tourist companies connected to the 36 temples - a total of 400 people were surveyed, and the group contained 200 Thai tourists and 200 foreigners. Questionnaires were distributed, collected, and then analyzed, and qualitative and quantitative analysis was conducted on the data. In this research, we used frequency, percentile, mean, S.D., T-test and F-test to analyze and synthesize data in order to test our assumptions and develop our learning about, and conceptual understanding of, the forms and processes of Buddhism-based learning activities in temples.

From the study, the results fall into six domains;

1. The management model of Buddhist temple tourism in central Thailand consists of a)architecture/ Buddhist arts b)historical tourism c)traditional and cultural tourism d)visiting and paying respect to sacred Buddha images e)meditation practice f)social relationships and community development. The Buddhist art objects in each temple are unique, famous and attractive and give each site its own identity. The images can be classified according to posture for example, standing or reclining, and also by attitude, for example, subduing Mara. Buddhist art and objects of art are not limited to Buddha images, and the research also identifies other prominent forms such as stupas, and images of Bodhi trees, and Buddha footprints. All Buddhist arts are used as a medium to lead tourists to practice meditation. The tourism arrangement in temples was observed to be well-organized, and designed to conserve energy. The temples often took advantage of natural resources and the tourist activity was designed to fit into the area's natural habitat as much as possible. Attempts were often made to blend local society and culture into the experience, and such activities were promoted through tourist and media networks.

2a. the study of tourist behavior in the temples of central Thailand found that most tourists journeyed with their family by private cars to the temples. They often came to the same temple a number of times, on one day trips, and their primary objectives were to travel and holiday. The tourists had information about temple from the temples' website, the Tourist Authority of Thailand (TAT), and from their friends or relatives. Tourists usually spent about 1,000 Thai baht person per time. Moreover, the point of views analysis indicated that tourists felt that most temples in central Thailand were very interesting and attractive, and the famous and historical monuments had a peace inducing effect. The research also suggested that some of the objects of art, like graceful Buddha images, which had a very long history, encouraged the tourists to investigate further, and indeed such images became people's spiritual anchors.

2b. The opinion questionnaire and satisfaction questionnaire given to both Thai and foreign tourists offered some interesting information. The Thai tourists were mainly females, in the 21-30 years old age range. Many of them were still students, and they were studying at the undergraduate level. They came to visit the temple to relax with their families and friends, and to find out more about Buddhism. They also came to appreciate Buddhist activities such as salutation to the Buddha and praying. In terms of opinions, Buddhist objects of arts like big Buddha images scored very highly. Management of tourism and information were the highest scores. Welcoming to the site, facilities, attractions, and transportation achieved lower scores, which decreased in that order. The Thai tourists were satisfied with Buddhist temple tourism

in central Thailand, and overall the activity scored very highly. The highest satisfaction scores were achieved by facility access, facility tourist resources, and the Buddha images. Management and service did not score as well.

The foreign tourists were mostly women in age range 21-30 years old, who had graduated with bachelor's degrees. They were often business people. They went to visit temples when they were on business trips or educational tours in Thailand, and they often went to the temple when they went to visit their friends in another area. They went to the temple to appreciate the beauty of the temple and the Buddhist objects of art in the temple. They also liked to take part in festivals. In terms of their opinions about their experience in the central part of Thailand, the Buddhist objects of art scored in the average range. The tourists rated their welcome highly, but were less enthusiastic about the management of tourism, transportation, attractions, facilities, and information, in that order. The degree of satisfaction that foreign tourist had about Buddhist temple tourism in central Thailand was average. The highest score was achieved by authority service quality, but management, access to facilities, Buddha images, and facilities in the attraction did not score as well, and decreased in that order. Then, a comparison of the opinion and satisfaction held by Thai and foreign tourists showed that the opinion and satisfaction of the two groups with Buddhist temples tourism in central Thailand differed at a statistical significance of 0.5, and the opinions held and degrees of satisfaction felt by Thais were higher in all aspects studied.

3. The study of tourist routes and the resources found along those routes suggests a nine way thematic division: 1) Sacred Buddha temples, 2) Reclining Buddha temples, 3) Seated Buddha temples, 4) Big stupas, 5) Buddha's footprints, 6) activity temples, 7) Buddha images that were found submerged in rivers and reclaimed, 8) Combined Buddha image sites, and 9) Big Buddha image sites. The evaluation of the potential of temples to conduct tourist activities suggested that of 36 Buddhist temples examined, 28 temples scored in the maximum range, and 8 temples scored in the high range.

4. The study of the impact of Buddhism-based tourism on local Thai society and Buddhist culture suggested positive and negative impacts. 1) Positive impacts: the tourism challenged the community to get active, and it made people think for themselves and explore new ways of earning an income. People were stimulated to come together in new ways, and build resources related to tourism – resources that would last and could be operated sustainably, for the good of the economy, environment and society. 2) Negative impacts: included environmental

problems such as increasing garbage from tourists, and the over-use of water from local natural ecosystems. Other social problems included the rapid arrival of foreign culture that locals tended to copy, conflict in ways of thinking, loss of privacy, and loss of local identity.

6. The research raised a number of issues concerned with the management of Buddhist temple tourism in Central Thailand. They were; 1) Management did not get enough cooperation from relevant authorities. They should do more to assist management. 2) The activities aimed at attracting tourists did not match supply and demand well. There needs to be a careful balance struck to ensure that enough tourists go the sites, but at the same time the sites are not over-exploited to the detriment of the locality and to Buddhism. 3) Quality of service is often inadequate. It needs to be heavily promoted and supported by the tourism and government administration. 4) The environment and landscape need to be protected. A lot of construction has taken place often with little regard to the environment. The tourist office needs to ensure that development is well-managed and has the co-operation and agreement of local communities. The natural environment is truly a valuable resource in the tourism development process. 5) The tourists often lack awareness of and responsibility for conservation of the resources, and this can lead to tourist attractions degenerating. The authorities should therefore present tourists with a strong yet polite message about environmental care, and encourage local owner to take care of and be responsible for tourism resources. 6) The local communities sometimes fail to select good managers and workers for the tourist sites. The tourist authorities and local people should select good and skilled people who are enthusiastic about participating in temple activities.

Key Word: Tourism, Cultural Tourism, Buddhist Learning, Development of Mind and Wisdom, Development Model of Buddhist Temples Tourism